

वसुकर्णो वासुक्रः। विश्वे देवाः। जगती, १५ त्रिष्टुप्

देवान्हुवे बृहच्छ्रवसः स्वस्तये ज्योतिष्कृतौ अध्वरस्य प्रचेतसः।

ये वावृधुः प्रतरं विश्ववेदस इन्द्रज्येष्ठासो अमृता ऋतावृधः ॥ १०.०६६.०१

ये। विश्ववेदसः- सर्वज्ञाः। इन्द्रज्येष्ठासः- इन्द्रमुख्याः। अमृताः- अमृतस्वरूपाः। ऋतावृधः- सत्यवर्धकाः। ये। प्रतरम्- अत्यन्तम्। वावृधुः- वर्धन्ते। तान्। बृहच्छ्रवसः- अतीन्द्रियश्रवणान्। ज्योतिष्कृतः- ज्ञानकरान्। अध्वरस्य- ध्वररहितस्य मार्गभूतस्योपासनस्य। प्रचेतसः- प्रकर्षप्रज्ञाभूतान्। देवान्। स्वस्तये- मङ्गलाय। हुवे- आह्वये ॥१॥

इन्द्रप्रसूता वरुणप्रशिष्टा ये सूर्यस्य ज्योतिषो भागमानशुः।

मरुद्गणे वृजने मन्म धीमहि माघोने यज्ञं जनयन्त सूरयः ॥ १०.०६६.०२

इन्द्रप्रसूताः- इन्द्रप्रेरिताः। वरुणप्रशिष्टाः- वरुणानुशिष्टाः। सूर्यस्य ज्योतिषः- ज्ञानस्य। भागम्। आनशुः- व्याप्नुवन्ति। ते। सूरयः- विद्वांसः। यज्ञम्- देवपूजां दानं सङ्गतिकरणम्। जनयन्त- उत्पादयन्ति। वृजने- शत्रुच्छेदके। माघोने- इन्द्रसम्बन्धिनि। मरुद्गणे- प्राणगणे। मन्म धीमहि- ध्यानं स्थापयामः ॥२॥

इन्द्रो वसुभिः परि पातु नो गयमादित्यैर्नो अदितिः शर्म यच्छतु।

रुद्रो रुद्रेभिर्देवो मृळयाति नस्त्वष्टा नो ग्राभिः सुविताय जिन्वतु ॥ १०.०६६.०३

इन्द्रः- ईशनाधिदेवता। वसुभिः- चित्तवृत्तिस्तम्भकारकशक्तिभिः। वसु स्तम्भे। नः- अस्माकम्। गयम्- सामगानम्। परि पातु- अभिरक्षतु। आदित्यैः- अखण्डप्रकृतिजैः। अदितिः- अखण्डप्रकृतिः। नः- अस्मभ्यम्। शर्म- मङ्गलम्। यच्छतु- ददातु। देवः। रुद्रः- वेगाधिदेवता। रुद्रेभिः- मरुद्भिः प्राणविशेषैः। नः- अस्मान्। मृळयाति- आनन्दयति। त्वष्टा- तनूकरणदेवता। सूर्यः। ग्राभिः- स्वशक्तिभिः। नः- अस्मान्। सुविताय- सुखाय। जिन्वतु-प्रीणयतु ॥३॥

अदितिर्द्यावापृथिवी ऋतं महदिन्द्राविष्णू मरुतः स्वर्बृहत्।

देवाँ आदित्याँ अवसे हवामहे वसूद्रान्सवितारं सुदंससम् ॥ १०.०६६.०४

अदितिः- अखण्डप्रकृतिः । द्यावापृथिवी- द्यावापृथिव्यौ । महत्- बृहती । ऋतम्- प्रकृतिनियतिः ।
इन्द्राविष्णू । मरुतः- प्राणविशेषाः । स्वर्बृहत्- महती द्यौः । देवान्- द्योतनशीलान् । आदित्यान्-
अखण्डप्रकृतिजान् । वसून्- सम्पद्भूतान् । रुद्रान्- वेगाधिदैवतानि । सुदंससम्- सुदर्शनम् ।
सवितारम्- आत्मसूर्यम् । अवसे- रक्षायै । हवामहे- आह्वयामः ॥४॥

सरस्वान्धीभिर्वरुणो धृतव्रतः पूषा विष्णुर्महिमा वायुरश्विना ।

ब्रह्मकृतो अमृता विश्ववेदसः शर्म नो यंसन्निवरूथमंहसः ॥ १०.०६६.०५

सरस्वान्- प्रवाहवान् । धृतव्रतः- नियतिस्थः । वरुणः- ऋताधिदेवता । पूषा- पोषकः । विष्णुः-
सर्वव्यापी सर्वान्तर्यामी । महिमा- महात्मा । वायुः- प्राणः । अश्विना- प्राणेशौ । ब्रह्मकृतः-
मेधाकृतः । अमृताः- अमरणधर्माणः । विश्ववेदसः- सर्वज्ञाः । धीभिः- प्रज्ञाभिः । नः- अस्मान् ।
अंहसः- अघादुद्धृत्य । त्रिवरूथम्- भूर्भुवःसुवराख्यकक्षात्रयसम्पन्नम् । शर्म- मङ्गलम् । यंसन्-
यच्छतु ॥५॥

वृषा यज्ञो वृषणः सन्तु यज्ञिया वृषणो देवा वृषणो हविष्कृतः ।

वृषणा द्यावापृथिवी ऋतावरी वृषा पर्जन्यो वृषणो वृषस्तुभः ॥ १०.०६६.०६

यज्ञः- हव्यदानम् । वृषा- वर्षकं भवतु । यज्ञियाः- यज्ञार्हाः । वृषणः- वर्षकाः । सन्तु- भवन्तु ।
देवाः । वृषणः- वर्षका भवन्तु । हविष्कृतः- हव्यदायकाः । वृषणः सन्तु । ऋतावरी-
प्रकृतिनियतियुक्ते । द्यावापृथिवी- द्यावापृथिव्यौ । वृषणा- वर्षणकारिण्यौ स्तः । पर्जन्यः । वृषा-
वर्षकोऽस्तु । वृषस्तुभः- वृष्टिं स्तुवन्तः । वृषणः- वर्षकाः सन्तु ॥६॥

अग्नीषोमा वृषणा वाजसातये पुरुप्रशस्ता वृषणा उप ब्रुवे ।

यावीजिरे वृषणो देवयज्यया ता नः शर्म त्रिवरूथं वि यंसतः ॥ १०.०६६.०७

अग्नीषोमा । वृषणा- वर्षकौ । पुरुप्रशस्ता- बहुधा स्तुतौ । वाजसातये- हव्यलब्धये । उप ब्रुवे-
स्तौमि । यौ । देवयज्यया- दिव्ययज्ञेन । वृषणः- वर्षका ऋत्विजः । ईजिरे- यजन्ति । ता- तौ ।
नः- अस्मभ्यम् । त्रिवरूथं शर्म । वि- विशेषेण । यंसतः- प्रयच्छताम् ॥७॥

धृतव्रताः क्षत्रिया यज्ञनिष्कृतौ बृहद्दिवा अध्वराणामभिश्चियः ।

अग्निहोतार ऋतसापो अद्रुहोऽपो असृजन्ननु वृत्रतूर्ये ॥ १०.०६६.०८

धृतव्रताः- नियतिधारकाः । क्षत्रियाः- वीराः । यज्ञनिष्कृतः- यज्ञं संस्कुर्वन्तः । बृहद्दिवाः-
महाकाशयुक्ताः । अध्वराणाम्- ध्वररहितोपासनानाम् । अभिश्चियः- मङ्गलाः । अग्निहोतारः-
अग्निना हूयमानाः । ऋतसापः- सत्यभाजः । षप समवाये । अद्रुहः- द्रोहरहिताः । वृत्रतूर्ये-
आवरणनाशने । ननु- निश्चयेन । अपः- मूलशक्तिधाराः । असृजन्- ससृजुः ॥८॥

द्यावापृथिवी जनयन्नभि व्रताप ओषधीर्वनिनानि यज्ञिया ।

अन्तरिक्षं स्वशरा पप्रुतये वशं देवासस्तन्वी३ नि मामृजुः ॥ १०.०६६.०९

द्यावापृथिवी- द्यावापृथिव्यौ । जनयन्- सृजन्तः । अभि- आभिमुख्येन । व्रता- नियतीः । अपः-
जीवोदकानि । ओषधीः- भौमभोगान् । वनिनानि- आश्रयभूतानि । यज्ञिया- यज्ञार्हाणि । जनयन्तः ।
स्वः- सर्वम् । अन्तरिक्षम् । ऊतये- रक्षायै । आ पप्रुः- आपूरयन्ति । वशम्- काम्यमानम् । देवासः-
देवाः । तन्वी- स्वतनौ । नि- नितराम् । मामृजुः- संस्कुर्वन्ति ॥९॥

धर्तारो दिव ऋभवः सुहस्ता वातापर्जन्या महिषस्य तन्यतोः ।

आप ओषधीः प्र तिरन्तु नो गिरो भगो रातिर्वाजिनो यन्तु मे हवम् ॥ १०.०६६.१०

सुहस्ताः- शोभनकर्माणः । दिवो धर्तारः- स्वर्गधारकाः । ऋभवः- चित्किरणाः । महिषस्य
तन्यतोः- महाशब्दस्य । वातापर्जन्या- वायुपर्जन्यौ । आपः । ओषधीः । नः- अस्माकम् । गिरः-
वचः । प्र तिरन्तु- प्रवर्धयन्तु । भगः- सौभाग्याधिदेवता । रातिः- दाता । वाजिनः- अन्ये सम्पद्वन्तो
देवाश्च । मे- मम । हवम्- आह्वानं प्रति । यन्तु- आगच्छन्तु ॥१०॥

समुद्रः सिन्धू रजो अन्तरिक्षमज एकपात्तनयित्वुर्णवः ।

अहिर्बुध्न्यः शृणवद्वचांसि मे विश्वे देवास उत सूरयो मम ॥ १०.०६६.११

समुद्रः सिन्धुः- स्यन्दनशीलमुदकम् । रजः- अन्तरिक्षम् । अजः- अजायमानः । एकपात्- असहायो हिरण्यगर्भः । तनयितुः- स्तनयितुः । अर्णवः- समुद्रः । अहिर्बुध्न्यः- अहीनमूलः । एवम् । विश्वे देवासः- सर्वे देवाः । उत- अपि च । मम- मे । सूरयः- विद्वांसः । मे- मम । वचांसि- मन्त्रान् । शृणवत्- शृण्वन्तु ॥११॥

स्याम वो मनवो देववीतये प्राञ्च नो यज्ञं प्र णयत साधुया ।

आदित्या रुद्रा वसवः सुदानव इमा ब्रह्म शस्यमानानि जिन्वत ॥ १०.०६६.१२

वः- युष्माकम् । देववीतये- दिव्यानुभूतये । मनवः- मनुष्या वयम् । स्याम- भवेम । नः- अस्माकम् । प्राञ्चम्- प्राचीनम् । यज्ञम्- उपासनम् । साधुया- साधु । प्र णयत । आदित्याः- हे अखण्डप्रकृतिजाः । रुद्राः- वेगशक्तिभूताः । वसवः- निवासभूताः । सुदानवः- शोभनदायकाः । इमा- इमानि । शस्यमानानि- स्तुतिमयानि । ब्रह्म- ब्रह्माणि । जिन्वत- प्रीणयत ॥१२॥

दैव्या होतारा प्रथमा पुरोहित ऋतस्य पन्थामन्वेमि साधुया ।

क्षेत्रस्य पतिं प्रतिवेशमीमहे विश्वान्देवाँ अमृताँ अप्रयुच्छतः ॥ १०.०६६.१३

दैव्या होतारा- दिव्याह्वितारौ अग्न्यादित्यौ । प्रथमा- मुख्यौ । पुरोहिता- पुरतो निहितौ उद्दिश्य । ऋतस्य पन्थाम्- धर्ममार्गम् । साधुया- साधु । अन्वेमि- गच्छामि । प्रतिवेशम्- अन्तिके वर्तमानम् । क्षेत्रस्य पतिम्- क्षेत्रपालकम् । अमृतान्- अमरणशीलान् । अप्रयुच्छतः- अप्रमाद्यतः । विश्वान्- सर्वान् । देवान् । ईमहे- याचामहे ॥१३॥

वसिष्ठासः पितृवद्वाचमक्रत देवान् ईळाना ऋषिवत्स्वस्तये ।

प्रीता इव ज्ञातयः काममेत्यास्मे देवासोऽव धूनुता वसु ॥ १०.०६६.१४

स्वस्तये- मङ्गलाय । ऋषिवत्- सूक्ष्मदर्शिवत् । देवान् । ईळानाः- स्तुवन्तः । वसिष्ठासः- चित्तवृत्तिस्तम्भकारिणः । पितृवत्- पूर्वपुरुषा यथा तथा । वाचम्- मन्त्रान् । अक्रत- ब्रुवन्ति । प्रीता

इव ज्ञातयः- प्रसन्ना बान्धवा यथा तथा । कामम् । एत्य- आगत्य । अस्मे- अस्मै । देवासः- हे देवाः । वसु- सम्पदम् । अव धूनुत- कम्पयत स्रवत ॥१४ ॥

देवान्वसिष्ठो अमृतान्ववन्दे ये विश्वा भुवनाभि प्रतस्थुः ।

ते नो रासन्तामुरुगायमद्य यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ १०.०६६.१५

पूर्व व्याख्यातम् (१०.६५.१५) ॥१५ ॥

Dr. Rangraji